

В.Є. Слюсаренко, к.е.н., доц.
К.О. Філіп, студ.
ДВНЗ «УжНУ»

ВПЛИВ РІВНЯ ОПОДАТКУВАННЯ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ АБО ЇЇ ТІНІЗАЦІЮ

Розглядається процес тінізації української економіки, який значною мірою стримує соціально-економічний розвиток країни, створює економічну загрозу. Аналізуються офіційні оцінки даного явища Міністерства економіки України, вітчизняних та зарубіжних експертів. Акцентована увага на факторах виникнення тінізації економіки України, а саме на основному з них – податковому навантаженню. Досліджено досвід зарубіжних систем оподаткування, здійснено порівняльний аналіз ставок податків та зборів й об'єктів оподаткування у Чехії, Польщі, Об'єднаних Арабських Еміратах та Україні.

Проаналізовано структуру доходів та витрат у таких галузях української економіки: сільське, лісове та рибне господарства, оптова й роздрібна торгівля, промисловість станом на 01 січня 2013 року на основі статистичних даних Державного комітету статистики України. Також запропоновані шляхи реформування вітчизняної податкової системи як основного фактору протидії тінізації економіки враховуючи проведені дослідження.

Ключові слова: тінізація економіки, податкова система, податкове навантаження.

Постановка проблеми. Економіка України протягом 2011–2013 рр. функціонує в умовах високого незбалансованого завищеного фіскального тиску з одного боку, та непрозорої системи оподаткування, що проявляється у непрозорих методах збору податків їх адміністрування та розподілу, з другого боку. Такий стан функціонування економіки посилює негативні тенденції для корупції зловживань контролюючих органів та розвитку тіньової економіки. Це стає причиною того, що в належному обсязі не поповнюється дохідна частина бюджету, яка дозволяє збільшувати або зменшувати витратну частину.

Наслідком зазначених процесів є скорочення: соціальних видатків, видатків на розвиток освіти, культури, гуманізації суспільних відносин, видатків розвитку, що збільшує частину невдоволеного населення України. Отже виникає необхідність дослідження питань розвитку економіки України, пов'язаних із впливом податкової системи на основні економічні процеси, оскільки для подолання негативних тенденцій і з метою підвищення рівня ефективності оподаткування, необхідне подальше удосконалення як системи оподаткування в цілому, так і окремих податків.

З огляду на поставлену проблему потрібно констатувати, що наявне функціонування податкової системи за вказаний час призвело до тінізації економіки, за офіційними оцінками як вітчизняних експертів, так і іноземних, обсяг якої сягає від 35 % в 2011 до — 70 % в 2013 роках. Такий шалений темп зростання тінізації української економіки за підрахунками консалтингової компанії Boston Consulting Group встановило, що українські підприємства щороку недоплачують у бюджет від 25 до 38 млрд. дол. США, співвідношення податкових втрат до ВВП досягає від 20 % до 50 %, а 70 % прибутку приховується від сплати податків.

Оскільки призначення податкової системи, яка є відображенням і органічною складовою економічної моделі розвитку країни, полягає не лише у збиранні податків та забезпеченні дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а й у сприянні досягненню стратегічної мети розвитку національної економіки. Удосконалення податкової системи України становить у сучасних умовах одну з актуальних проблем. Від її вирішення залежить розвиток підприємництва, інвестування важливих галузей народного господарства та соціальний захист населення. Усунення зазначених недоліків у податковій системі та системі оподаткування позитивно вплинуть на економічні процеси, які виведуть економіку України з тіні. Водночас, трансформація податкової системи неможлива без виявлення причин та детермінантів її недосконалості [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних і прикладних аспектів проблеми податкової системи та рівня податкового навантаження зробили В.М. Геєт, © В.Є. Слюсаренко, К.О. Філіп, 2014 Г.Є. Литвиненко, А.В. Ліщенко, К.Болдінга. У теперішній час моніторинг справляння податків здійснюється в роботах А.Бодюка, І.Горленко, О.Данилова, І.Кухаренко, Ю.Кравченко, Л.Лапко, П.Мельника, В.Поповича. Досліджуючи місце та значення податкового регулювання у здійсненні ефективних податкових трансформацій, Г.Нагорняк і Ю.Вовк, визначили недоліки й напрями його розвитку та запропонували шляхи вирішення проблем механізму податкового регулювання країни, а також удосконалення окремих норм Податкового кодексу України.

Утім, слід зазначити, що дослідження названих авторів мають хоч і глибокий, але вузькоспеціалізований характер і присвячені здебільшого аналізу механізму дії окремого податку

(наприклад ПДВ, податку на прибуток, податку на фонд заробітної плати тощо). Бракує загальносистемних досліджень оподаткування, заснованих на комплексному підході

Мета статті. Головною метою даної статті є комплексна констатація фактів неефективності функціонування навантаження існуючих податків і зборів на господарюючих суб'єктів та обґрунтування необхідності їх реформування як основного фактора тінізації економіки виходячи з встановлених об'єктивних фактів.

Викладення основного матеріалу. Оскільки податкова система та податкове навантаження, а також встановлений державою рівень зборів, які необхідно сплачувати господарюючим суб'єктам є одним із основних факторів, з якого необхідно починати реформи, тому що цей фактор найбільше придатний до аналізу, та наслідки змін якого легко і швидко відслідковуються, а їх зміни корелюється з іншими факторами (табл. 1).

Таблиця 1

Податкове навантаження в Україні за період 2007–2012 років

Показник/період, рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн.	161,2	227,1	208,0	234,4	334,7	374,1
Валовий внутрішній продукт, млрд грн.	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,0	1409,0
Рівень податкового навантаження, %	22,4	24,0	22,8	21,7	25,7	26,6
Власні доходи пенсійного фонду, млрд грн.	76,0	102,0	103,1	119,3	139,0	163,6
Рівень податкового навантаження на працю, %	10,5	10,8	11,3	11,0	10,7	11,6
Рівень загального податкового навантаження, %	32,9	34,7	34,1	32,7	36,4	38,2

* Джерело: розраховано автором

За даними таблиці бачимо, що рівень податкового навантаження в Україні за 2007–2012 роки постійно змінювався: протягом 2009–2010 років відбулося зменшення податкового навантаження, але починаючи з 2011 року рівень податкового навантаження зріс і досяг в 2012 році найвищого рівня – 26,6 %, незважаючи на введення Податкового Кодексу України і зменшення кількості податків.

За оцінками Pricewaterhouse Coopers податкове навантаження на економіку в Україні у 2013 р. зупинилося на рівні 44 %, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які входять до ЄС — 30 %.

Всесвітні процеси глобалізації та геополітизація, які Україні необхідно враховувати під час планування стратегії її розвитку, дають можливість порівнювати зміни та їх результати країн ЄС Польщі, Чехії, та розвинутих країн світу Об'єднаних Арабських Еміратів, які за 42 роки від відстаючої у повному розумінні цього слова країни, в якій панували розбрат та зубожіння перетворилися в одну з найбільш передових країн світу, що дає розуміння того який рівень податкового навантаження необхідно мати гармонійно розвиваючійся країні (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна таблиця податкового навантаження у Чехії, Польщі, ОАЕ та Україні станом на 01.01.2014 р.

Назва податку	Об'єкт оподаткування	Україна	Польща	Чехія	ОАЕ
		ставка податку	ставка податку	ставка податку	ставка податку
1	2	3	4	5	6
Податок на доходи фізичних осіб	загальний (місячний) оподатковуваний дохід	15,17 %	18, 32 %	15, 20, 25, 32 %	-
Податок на доходи юридичних осіб	дохід, отриманий у звітному періоді	-	10, 19, 20 %	15, 19 %	-
Податок на прибуток	прибуток із джерела походження з України	19 %	-	-	-

підприємств					
ПДВ	постачання товарів та послуг як на митній території держави, так і за її межами	0, 20 %	3, 7, 22 %	15, 21 %	–
Відрахування на соціальне страхування: – за рахунок працедавця	фонд нарахованої заробітної плати	36,76–49,7 %	17,48–20,41 %	35 %	–
– за рахунок працівника	нарахована заробітна плата	3,6 %	22,71 %	–	–
Податок зі спадщини та дарування	Вартість отриманих речей чи прав власності після утримання позик та зобов'язань (чиста вартість, яка встановлюється відповідно до стану справ та прав власності на день отримання) та ринкові ціни на день створення податкового зобов'язання	-	+ (не визначено в літературі)	+ (не визначено в літературі)	-
Сільськогосподарський податок	землі сільського господарства, що охоплюють територію сільськогосподарських угідь, територію озер і площу під будівлями, які мають відношення до утримання господарства	0,03–1,0 % з 1 гектара землі	+ (не визначено в літературі)	–	–

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Податок на лісове господарство	кількість гектарів лісу, визначена в перевідних гектарах, вона також залежить від площі головних порід дерев і від їх класифікації за якістю	–	ставка податку на площу 1 перевідного гектара на рік визначена як еквівалент 0,200 м деревини хвойних порід дерев	-	-
Транспортний податок	потужність транспортного засобу	3,82–76,35 грн. за 1 куб. см. об'єму циліндрів двигуна	+ (не визначено в літературі)	2000 крон за одиницю потужності двигуна	–
Податок з	кількість собак у	–	+ (не	–	–

власників собак	власності особи		визначено в літературі)		
Акцизний податок	підакцизні товари	0,01–56,42 %	42,0–112,0 злотих	+ (не визначено в літературі)	–
Податок з ігор	виграші від азартних ігор	–	+ (не визначено в літературі)	–	5 %
Податок на нерухомість	вартість нерухомості	1 %	–	4 %	10 %
Податки готельного бізнесу	–	–	–	–	17 %
Податок на послуги готелів	надані готелем послуги	–	–	–	5 %
Податок на житло	площа житлового приміщення	–	–	–	5 %
Екологічний податок	обсяги та види забруднюючих речовин	0,26–1977992,51 грн. за 1 т.	–	–	–
Плата за землю	земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні; земельні частки (паї), які перебувають у власності	0,01–4,28 грн. з 1 квадратний метр	–	–	–

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
Єдиний податок	дохід, отриманий у звітному періоді	1–20 % від мінімальної заробітної плати; 3–15 % від отримано от доходу	–	–	–
Загальний % за основними податками (ППП, ПДФО, ПДВ, соціальний внесок)	–	90,76–105,7 %	48,48–94,41 %	80–107 %	–

* Джерело: розроблене автором

Із наведеної таблиці можна зробити висновок, що в Україні кількість податків та зборів удвічі більша, ніж у порівняних податкових системах розвинутих країн світу. Це і є одним із факторів тінізації економіки, який ще наприкінці 70-х років зафіксував Артур Лаффер. Він мав на увазі, що вилючення державою у вигляді податків у платника податку суми доходів у розмірі 40–50 % є межею, за якою ліквідуються стимули до підприємницької ініціативи та розширення виробництва. Ця тенденція спостерігається в Українській економіці сьогодні.

Наразі не варто говорити про всі податки і збори існуючі в Українському законодавстві, а розпочати з основних податків та зборів, які наповнюють бюджет, визначених як міжнародними, так і вітчизняними експертами. Їх є чотири: податок на додану вартість (ПДВ), податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб та єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Перший – (ПДВ) – є одним із самих корумпованих податків, має розгалужену систему відмивання бюджетних коштів та тиску на суб'єктів господарювання. Він є найскладнішим в адмініструванні, системі обрахунку та відшкодуванні. Непрозорість цього податку ставить під сумнів його доцільність та обґрунтованість застосування. Та й кількість працівників контролюючих органів, яка займається його

адмініструванням досить велика. Незважаючи на негативні характеристики ПДВ, країни-члени ЄС ще все застосовують даний непрямий податок через ряд його позитивних сторін, але і в зазначених країнах науковці звертають увагу на недоцільність цього податку та його скасування.

Але неприродність його утворення незалежно від країни в якій він застосовується та думку науковців свідчить про негативний вплив на розвиток економіки дає підстави робити прогноз про те, що такий податок як ПДВ зникне зі шкали податків України та розвинутих країн світу, оскільки всі напрацювання свідчать про таку дію з боку законодавців різних країн та й України.

Другий – податок з прибутку. Взагалі на сьогодні досить прийнятний, якщо не враховувати практику його застосування та практику контролюючих органів щодо претензій з документального відображення доходів та витрат, а відтак і визначення самого об'єкта оподаткування прибутку. На сьогодні переважна більшість перевірок з обрахунку цього податку закінчується донарахуванням податку та штрафними санкціями. Також за податком на прибуток серйозним недоліком в Україні є незрозуміла і непрозора практика надання пільг. Наприклад, у фінансовій сфері сума пільг перевищує навіть суму сплаченого податку. Готелі й ресторани теж отримували пільг більше, ніж сектори промисловості. Внаслідок цього податкове навантаження за податком на прибуток на різні сектори економіки вкрай нерівномірне і коливається від 4 % для сільського господарства до 19 % — для багатьох галузей промисловості.

Тим часом світовий досвід показує, що цей податок має відчутний вплив на рівень ВВП на жителя та розвиток підприємницьких структур при обґрунтованому його застосуванні.

У країнах з низьким податковим навантаженням на прибуток (нижче 10 %) середній рівень ВВП на жителя (18,3 тис. дол.) у 1,5 разу вищий, ніж у країнах з високим і помірним податковим навантаженням.

На сучасному етапі економічного розвитку нашої країни найактуальнішими проблемами в сфері оподаткування доходів фізичних осіб можна вважати: застосування пропорційної ставки в оподаткуванні доходів фізичних осіб; недоцільне використання податкової соціальної пільги; заробітна плата «у конвертах»; надмірне податкове навантаження; недосконалість податкового законодавства; масове ухилення населення від сплати податку на доходи фізичних осіб.

Основним оподатковуваним місячним доходом фізичних осіб є їх заробітна плата. У сукупності з відрахуваннями, які сплачуються роботодавцем із заробітної плати працівника, а саме – згаданим ПДФО, ставка якого наразі становить 15 % (17 %), та єдиним соціальним внеском у розмірі 3,6 %, фактично до бюджетів та фондів соціального страхування сплачується 57,6 % від номінального розміру заробітної плати (в окремих випадках – 70,3 %). Саме через такі високі ставки більшість заробітних плат виплачуються «в конвертах».

Здавалося б, що із прийняттям Податкового кодексу України, яким було впроваджено додаткову ставку прибуткового податку в розмірі 17 %, яка буде застосовуватися до тих доходів, чий розмір перевищуватиме десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, ситуація покращиться. Але, на жаль, серед працюючого населення України розмір середньої заробітної плати становить приблизно дворазовий прожитковий мінімум. Тому така новація в Податковому кодексі України ніяким чином не має позитивних наслідків для малозабезпечених верств населення та ефективності застосування.

Також у Податковому кодексі України приділяється увага податковим соціальним пільгам. Відповідно до розділу IV ст. 169 Податкового кодексу України платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у розмірі, що дорівнює одній мінімальній заробітній платі (у розрахунку на місяць), встановленій законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

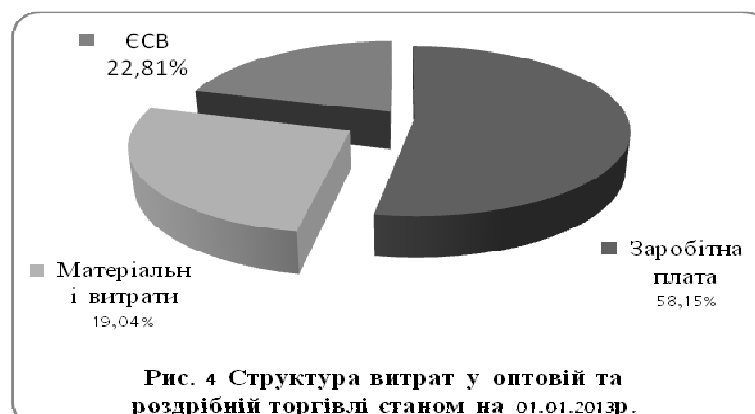
Залежно від особливостей окремих категорій платників, розмір суми податкової соціальної пільги може дорівнювати 100, 150 та 200 % розміру мінімальної заробітної плати.

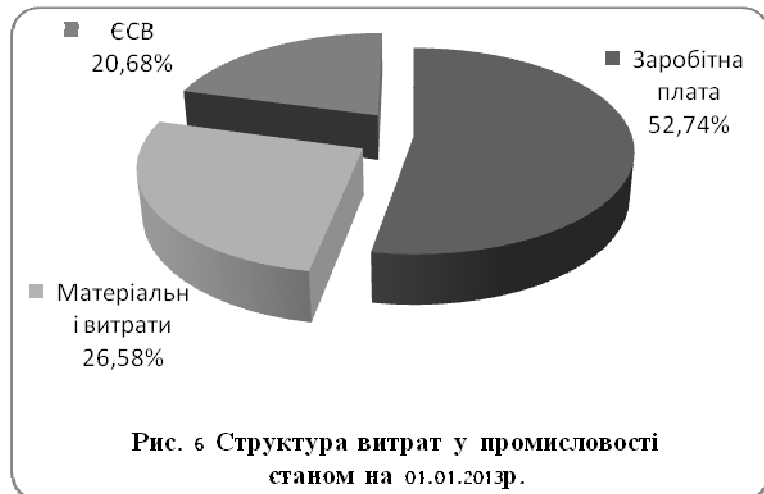
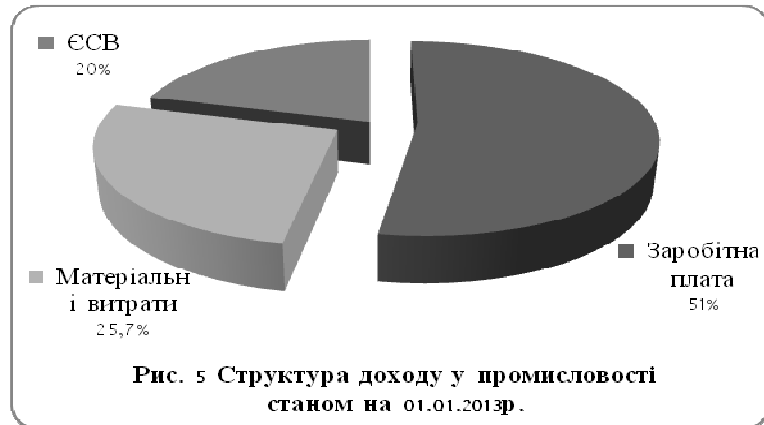
На нашу думку, розширення шкали прогресивного податку (з 15 % (17 %) до 10 %) трохи полегшить податкове навантаження на фізичних осіб.

На нашу думку застосування прогресивного оподаткування яке реалізовується в багатьох європейських державах, може викликати масові страйки керівників та менеджерів великих іноземних та українських бюджетоутворюючих підприємств, які є найбільшими платниками ПДФО оскільки порушується принцип соціальної справедливості, який має виконувати податок, тому що незрозумілим для будь-якої людини є те, чому у людини, яка має здібності до креативного мислення та добру вдачу має платити більшу ставку на більше зароблених коштів, адже якщо вона заробила більше то і сплатила більше, а не по більшій ставці.

На нашу думку змінювати ставку ПДФО необхідно разом зі змінами ставок на соціальне страхування, адже саме відрахування до Пенсійного та інших фондів займають лівову частку відрахувань із заробітної плати. Без їх зниження не відбудеться ніяких позитивних зрушень щодо виходу частини заробітних плат «із тіні». Суб'єкт господарювання, який організував бізнес, створив робочі місця, придумав як реалізувати товари, роботи, послуги, має за те що він сплачує заробітну плату ще заплатити податок у вигляді ЄСВ. Постає питання, де

збереження принципу соціальної справедливості, який має виконувати податок? А якщо ще проаналізувати ставку ЄСВ від 36,8 % до 49,7 % в контексті об'єкта оподаткування яким є фонд оплати праці, а за статистичними даними він складає 78 % в ціні товару, то можна, шляхом нескладних математичних розрахунків, вирахувати, яка сума прибутку залишається у господарюючого суб'єкта (рис. 1–6).

* Джерело: розроблено автором

Кому вигідно працювати за такий відсоток? І яка мотивація офіційно працювати на повну?

Тому і потрібно вжити негайних змін в податковому навантаженні. Зазначені зміни у зменшенні рівня податкового навантаження та прозорості обчислення податків, дасть можливість вивести економіку України з тіні на зазначений на початку статті відсоток, який дорівнює 70 %, а також вивести з тіні фонд оплати праці на 90 %. А нескладний математичний розрахунок – основу якого складають статистичні данні за 2013 рік (Зведений бюджет за 2013 рік 1,475 трлн грн., виконаний з дефіцитом в сумі 63,591 млрд грн.). Дефіцит держбюджету за цей період становив 64,707 млрд грн. Якщо брати міжнародну статистику приведену на початку статті то $(1,475 \text{ трлн грн.} \times 1,7 = 2507,5 \text{ млрд грн.})$ $2507,5 \text{ млрд грн.} \times 14,2 \% \text{ податків в ввп} = 356,064 \text{ млрд грн.}$ $1,475 \text{ трлн грн.} \times 14,2 \% \text{ податків в ввп} = 209,45 \text{ млрд грн.}$ $356,064 - 209,45 = 146,61 \text{ млрд грн.}$ маємо приріст до надходження в бюджет 146,61 млрд грн. і це тільки за рахунок виведення економіки з тіні, а виведення заробітної плати з тіні дасть приросту $1,475 \text{ трлн грн.} \times 51 \% \text{ з/п у ввп} = 752,25 \text{ млрд грн.} \times 1,82 = 1369,095 \text{ трлн грн.} \times 10 \% = 136,91 \text{ млрд грн.}$ $136,91 \text{ млрд грн.} + 146,61 \text{ млрд грн.} = 283,52 \text{ млрд грн.}$ дає розуміння того, що із зменшенням податкового навантаження збільшуються надходження до сьоржету, що покриває дефіцит держбюджету за цей період – 64,707 млрд грн. та в 4,38 раза.

Висновки та пропозиції. Резюмуючи викладене вище пропонуємо зменшити кількість податків та зборів, враховуючи досвід розвинених країн:

1. Скасувати податок на додану вартість як такий.
2. Встановити максимальний розмір неоподаткованого річного доходу фізичних осіб за ставкою 0 % на рівні 22 тис. грн., що приблизно дорівнює 2,25 тис. дол. США, рівень якого наближається до рівня країн групи з параметрами ВВП на жителя 3–6 тис. дол., в яку входить Україна, та встановити податок на доходи фізичних осіб на визначений оподатковуваний дохід у розмірі 10 %.
3. Податок на прибуток встановити в розмірі 10 %.
4. Ввести ставки єдиного податку від 1000–80000 грн. отриманого доходу – 200 грн. на місяць, та від 800 001 – 10 000 000 отриманого доходу – 10 %, що відповідає середньому значенню в групі країн з параметрами ВВП на жителя 3–6 тис. дол. США, в яку входить Україна.

5. Зменшити податкове навантаження на фонд оплати праці шляхом ліквідації ставок єдиного соціального внеску разом зі зміною ставки ПДФО.

Таке реформування податкової системи та системи оподаткування зробить її прозорою та зрозумілою, за рахунок зменшення кількості ставок податку та кількості об'єктів оподаткування, що виведе економіку України з тіні та наповнить бюджет на виведений з «тіні відсоток» – від 35 % до 70 %. Що дасть мультиплікаційний ефект наповнення бюджету та покриття його дефіциту у 4,38 раза.

Разом з цим створиться привабливий інвестиційний клімат для інвесторів, за якого не ми будемо просити інвестувати, а нас будуть просити взяти кошти іноземні інвестори у вигляді вкладів у нашу економіку, а вітчизняні інвестори отримають мотивацію вкладати кошти у власну економіку, яка за рахунок збільшення суб'єктів господарювання отримає збільшення надходжень до бюджету.

Запропонована реформа податкової системи дасть ефект економії бюджетних коштів за рахунок зменшення штатних працівників контролюючих органів, оскільки для адміністрування одного податку необхідно набагато менша кількість працівників. А тим працівникам контролюючих органів, які будуть в них працювати виявиться можливість платити зарплату на рівні розвинутих країн, а не «подаєння», за яку працівник буде працювати а не «відсиджувати» і чекати хабарів.

Ми свідомі того, що без тотальної зміни існуючої системи законодавчої, виконавчої влади та системи судочинства, а разом з ними і менталітету українців глобальних змін не відбудеться, та це треба робити щоб жити в заможній, могутній, державі – Україні.

Список використаної літератури:

1. *Дедедкаєв В.* Податкова система України: Недоліки та шляхи їх подолання / *В.Дедедкаєв, Г.Нестеренко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2003/7-8/20030703.html> – 2014р.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kobzar.at.ua/news/tinova_ekonomika_ukrajini/2013-02-09-1693.
3. Офіційний портал Міністерства доходів і зборів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/>, 2014.
4. Офіційний портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>, 2014.
5. Офіційний портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>, 2014.
6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI.

СЛЮСАРЕНКО Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Облік і аудит» ДВНЗ «УжНУ»

Наукові інтереси:

– податковий облік;

– облік і звітність в оподаткуванні.

Тел.: (050)665–37–28.

E-mail: viktooriya@mail.ru.

ФІЛІП Каріна Олександрівна – студентка 4-го курсу спеціальності «Облік і аудит» ДВНЗ «УжНУ».

Наукові інтереси:

– податковий облік;

– облік і звітність в оподаткуванні.

Тел.: (066)942–05–53.

E-mail: karinka.filip@yandex.ru.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2014